

PRIKAZI, RECENZIJE

Bojan VRANIĆ

POLITIČKE IDEOLOGIJE.

OD ISTINE DO TIRANIJE

Fakultet političkih nauk in CLIO,

Beograd, 2024

154 str., 1.100,00 RSD

(ISBN: 978-86-7102-717-5)

Delo Bojana Vranića »Politične ideologije: Od resnice do tiranije« vrača razpravo o ideologiji in ideologijah spet v orbito politologije. Po dolgem času. Po veliki zmagi strankarske liberalne demokracije in s tem prilagoditvah delovanja političnega sistema pospešeni koncentraciji kapitala na poveč(ev) anem Zahodu se znova pojavlja vprašanje, kaj je resnica in kaj laž v politiki. Ta ambicija ni izrastla iz kritike kapitalizma, temveč ob boku razprave o kovidizaciji politike in trampizaciji. Trumpu gre zasluga, da je razpravo o dejstvih nadgradil s pojmom »alternativna dejstva« in s tem v jedru kapitalistične demokracije spodnesel samorazumevanje zahodnega sveta kot neproblematične v nedogled se perpetuirajoče resnice, ki ji samozaverovano mirnost najedata azijski avtoritarizem zlasti ruskega ter kitajskega tipa in hkrati vedno prisotna fantazma tu za vogalom prežečega socializma ali komunizma, ki vsi skupaj proizvajajo laži in poskušajo zaslepiti jasnost vpogleda zahodnih množic v jedro resnice. Trumpova zmaga, ugotavlja Vranić, je »odprla vrata boju glede tega, kaj je resnično in lažno v politiki« (str. 10).

V uvodu Vranić v izhodišče svoje razprave postavlja razmerje med resnico in lažjo. Navrže trditev, da sta »kriza

resnice in neulovljivost znanja o politiki značilnosti sodobne družbe. Politični odnosi in orientacije so bili v preteklosti bistveno bolj trdni« (str. 10). Tako so lahko politični voditelji lažje narisali nasprotnika na platna prepoznavnosti svojim privržencem in politika je s tem dobila jasnost in predvidljivost.

Vranić je delo razdelil na tri sklope in jih naslovil s tremi vprašanji: 1. česa ne vemo o političnih ideologijah; 2. kaj vemo o političnih ideologijah; 3. kaj lahko rečemo o političnih ideologijah.

Prvo poglavje začenja s prepričanjem, da se »z ideologijami govori nekaj pomembnega, vendar se našemu jeziku izmika narava znanj, ki jih one reproducirajo« (str. 16).

Za Vranića so ideologije »(kolektivna) akcija, ki je usmerjena k anticipiranju spremembe vedenja v svetu okrog nas« (str. 21). Po pravilu je svet, ki nas obkroža, razumljen negativno: nesvoboden, nepravilen, neenakopraven in celo nenaraven. V jeziku politične znanosti je jasno, da »ideologija predpostavlja polariziran svet« in tako »tam, kjer ni polarizacije, kjer vlada enumje, ni družbene potrebe po ideologiji« (str. 22).

V posebnem poglavju se Vranić loti nekaj Marxovih označb ideologije, začenši z najbolj uveljavljeno, da je ideologija lažna oz. sprevrnjena zavest. Najprej opozarja na Marxovo misel iz Nemške ideologije; Marx zapiše, da poznamo eno samo znanost, znanost zgodovine, pri čemer se »skoraj vsa ideologija reducira na preobrnjeno pojmovanje te zgodovine ali na popolno abstrakcijo od nje. Ideologija sama je le

ena od strani te zgodovine« (str. 25). Pri tem Vranić opozarja, da se v ideologijo vrvira »razredni interes kot resničnostni princip«. Marx govori tudi o vladajoči ideologiji, ki je ideologija vladajočega razreda, v povezavi z zgodovino pa je za Vranića ideologija »preoblikovanje zgodovine, tako da ustreza vladajočemu razredu, da ponudi legitimnost ureditvi, ki drži naključne individue zasužnjene v lažni predstavi o materialnih pogojih eksistence« (str. 27).

Vranić navaja tudi Marxovo misel o tem, da zavest ne more biti nič drugega kot ozaveščena bit, bit ljudi pa je njihov stvarni življenjski proces. In naprej: »Zavest ne določa življenja, temveč življenje določa zavest.« Vranić vključuje tudi Marxov koncept fetišizacije blaga, ki omogoča razumevanje spolne sprejemljivosti kapitalističnega izkoriščanja delavcev.

Za Vranića je ideologija »integralni del našega strukturiranja političnega sveta« (str. 35). Od tu naprej se ukvarja s problemom jezika v ideologiji.

Poglavje o tem, kaj vemo o političnih ideologijah, zastavi s Karlom Popperom in Hannah Arendt. Oba namreč gledata na ideologijo kot na »patologijo zgodovine, ki vodi v totalitarizem« (str. 49–50). Nato pa se obsežno posveti delu Karla Mannheima *Ideologija in utopija*, pri čemer je izhodišče, kako ljudje dejansko mislijo v javnem življenju in politiki kot instrumentu kolektivnega delovanja. Vranić je prepričan, da je prav Mannheim dosegel, »da se domena političnih ideologij prezrači« (str. 59). Nato se Vranić posveti diskurzivnemu pristopu, po katerem je ideologija reprodukcija teksta in govora, sledi obravnavi sociopsiholoških teorij ideo-

logije. Tu omenja tudi delo Daniela Bela *Konec ideologij*, katerega glavna poanta je v tem, da so politične ideje izčrpane in da gre v politiki samo še za bitko med posamezniki glede tega, kdo lahko zagotovi večjo gospodarsko rast in materialno bogastvo.

Vranić koncept ideologije postavlja tudi v razmerje do politične socializacije in politične kulture (Almond, Verba).

Potem se na kratko ustavi pri kritični teoriji družbe, ki ji gre za razkrivanje vladanja, tudi tako, da reflektira ideologijo in s tem upa na prispevek k procesu emancipacije človeštva. Prek Gramscija pride do Althusserja ter njegovih ideoloških aparatov in koncepta interpelacije. Pri poststrukturalizmu Vranić opazi predvsem koncept pripovedovanja zgodb, pri katerem je v ospredju osebna izkušnja, ter koncept narativa, ki stavi na mite in legende.

Nato se Vranić posveti delu Michaela Freedena, ki izhaja iz predpostavke, da je za analizo relevantno samo tisto mišljenje, ki se smiselno lahko poveže z vedenjem. Zanima ga, kako ljudje politično mislijo: »Vloga misli je, da vednju da strukturo, ki mu zagotavlja konsistentnost in predvidljivost« (str. 89).

V tretjem razdelku se Vranić ukvarja s tem, kar lahko napišemo o političnih ideologijah. Nekako povzema že povedano in postreže z nekaj primeri uporabnosti analize ideologemov.

Delo Bojana Vranića je dobra osvežitev razprav o ideologiji, o razmerju med resnico, ideologijo, znanostjo in politiko ter o njenem pomenu za delovanje politike.

Igor LUKŠIČ

Sergije DIMITRIJEVIĆ

**TUJI KAPITAL V GOSPODARSTVU
BIVŠE JUGOSLAVIJE**

Sophia, Ljubljana 2023

386 strani, prevod Marko Kržan,

23,00 EUR

(ISBN: 978-961-7003-91-8)

Prevod pričujoče knjige smo dobili 65 let po njenem izidu. Knjiga je avtorjeva doktorska disertacija, ki jo je zagovarjal leta 1957 na Pravni fakulteti Univerze v Beogradu in je leto pozneje izšla v novoustanovljeni knjižni zbirki z naslovom Ekonomska biblioteka. Zbirko je spodbudila takratna Zveza ekonomistov Jugoslavije, posvojila pa jo je beograjska založba Nolit. Ta knjižna zbirka je bila prva pomembna pridobitev povojnega vzleta jugoslovanskih ekonomistov, ki so odločilno vplivali na univerzitetno izobraževanje ekonomistov vse do razpada Jugoslavije. Snovalci zbirke so načrtovali izdajanje šestih knjig letno: dveh monografij teoretične narave, dveh monografij iz uporabnih ekonomskih disciplin, ene monografije s področja drugih ekonomskih disciplin (ekonomska zgodovina, ekonomska statistika itd.) in enega prevoda tuje knjige. V nekaj letih se je v zbirki nabralo precej zanimivih knjig. Med slovenskimi avtorji so svoje mesto v njej našli Ivan Lavrač, Aleksander Bajt in Dolfe Vogeltnik. Dimitrijevičeva knjiga je seveda zasedla mesto, namenjeno ekonomski zgodovini. Ni nepomembno, da je knjiga izšla ob koncu obdobja, ko je imela gospodarska zgodovina Jugoslavije zagotovljeno mesto v predmetnikih jugoslovanskih ekonomskih fakultet, pa tudi dejstvo, da so bile nekatere pomembne doktor-

ske disertacije s področja ekonomije pridobljene prav na pravnih fakultetah. Gospodarska zgodovina je bila postopoma izločena iz študijskih programov, doktorske disertacije s področja ekonomije pa so se s pravnih preselile na ekonomske fakultete. Zanimanje za gospodarsko zgodovino je izginjalo tako med ekonomisti kot zgodovinarji, živela je v senci paradnih disciplin.

Ni mogoče ugotoviti, kakšen je bil vpliv Dimitrijevičeve knjige ob njenem izidu. Vsaj v vodilnih ekonomskih revijah tistega časa nisem našel njene predstavitve. Pri nas so knjigo poznali starejši gospodarski zgodovinarji. Sam avtor se je po njenem izidu usmeril v preučevanje delavskega gibanja v Srbiji in Jugoslaviji, srednjeveške srbske zgodovine in numizmatike. Vprašamo se torej lahko, zakaj naj bi bil prevod te knjige danes zanimiv za slovenske bralce. Moj odgovor je, da zaradi podobnih razlogov, kot v času njenega izida. To je bil čas, v katerem je obstajalo precejšnje zanimanje za zgodovino kapitalizma na ozemlju takratne Jugoslavije. Kapitalizem je znova tukaj, z njim pa tudi tuji kapital in prakse, ki jih je socialistična doba prekinila. Pri tem je zanimivo, da prevod knjige ni nastal na pobudo ekonomistov ali zgodovinarjev. Pobuda je prišla iz kroga sociologov, zbranih okoli dr. Rastka Močnika, zlasti njenega prevajalca dr. Marka Kržana, ki želijo s svojimi prizadevanji – zlasti v okvirih Založbe **cf* in založbe Sophia – obuditi zanimanje za pri nas pozabljeno področje gospodarskega razvoja, ki je izginilo z ekonomskih fakultet. Natančneje, gre za enega izmed pristopov pri obravnavi gospodarskega razvoja, ki poudarja razvojno odvisnost

in s katerim se v naše intelektualno okolje vrača zanimanje za imperializem, monopolni kapitalizem, finančni kapital, odnose med centrom in periferijo. V dobi socializma smo lahko o tem brali v številnih prevedenih delih, ki so teoretično in empirično obravnavala izkušnje dežel v razvoju, kar so nekateri ekonomisti poskušali prenašati tudi v domače razprave med razviti in nerazviti. Ta pristop ne sodi v glavni tok prevladujoče, tj. ameriške ekonomske misli, ki v celoti prevladuje tudi v našem izobraževalnem sistemu. Zato je tudi pojmovanje gospodarskega razvoja in modernizacije pri nas pod velikim vplivom utemeljevanja vloge tujih neposrednih investicij, o čemer priča tudi nedavni zapis glavnega ekonomista Gospodarske zbornice Slovenije v časniku Delo, v katerem beremo, da bi bolj morali spodbujati ambicioznost svojih izvoznih šampionov, vključevanje v verige vrednosti multinacionalk in slednje privabiti, da investirajo v slovensko gospodarstvo. Opozorim naj na primer na delovanje Ameriške gospodarske zbornice v Sloveniji (Amcham Slovenija), Britansko-slovenske gospodarske zbornice – BSCC, Slovensko-nemške gospodarske zbornice, Avstrijsko-slovenske trgovinske zbornice, ki včasih razumejo pojem poslovnega okolja zelo široko in želijo vplivati tudi na delovanje družbenih podsistemov, kot so na primer zdravstvo, izobraževanje, socialna zavarovanja, davki ipd. Brez kakršne koli zadrege lahko zapišem, da je njihova temeljna naloga vplivati na državno politiko, ki naj bi sledila njihovim poslovnim ciljem.

Gledano s tega zornega kota je Dimitrijevičeva knjiga naravnost izjemna

demonstracija analiziranja, razumevanja in ocenjevanja ekonomskega in političnega razvoja kake dežele v luči vpliva tujine in tujega kapitala. Zanimal ga je vpliv tujega kapitala na jugoslovansko gospodarstvo med svetovnimi vojnami ter na zunanjo in notranjo politiko države. Njegovo temeljno sporočilo je bilo, da je takratni Jugoslaviji, ob velikosrbski buržoaziji, narekoval tuji kapital, oba skupaj pa sta pomenila (pre)vlado finančnega kapitala. Ocenil je, da je imel tuji kapital negativen vpliv na gospodarski razvoj in družbene odnose v takratni državi. Jasno je, da je bila v skladu s socialistično usmeritvijo države po drugi svetovni vojni odprava tujega kapitala prvi pogoj oblikovanja plansko usmerjanega in na državni lastnini temelječega gospodarstva.

Dimitrijevič je svoje raziskovanje tujega kapitala opravil na bogatem fondu 5000 svežnjev dokumentov o posameznih podjetjih, zbranih pri Upravi za ljudsko premoženje in Gospodarskemu svetu FLRJ. Iz dokumentov je pridobil verodostojne podatke o naložbah tujega kapitala v jugoslovanskih podjetjih okoli leta 1940, o odvisnosti teh podjetij od tujine in o politikah njihovih lastnikov. Slika seveda ni bila popolna, saj pridobljeni podatki zaradi povsem utemeljenih objektivnih razlogov, ki jih je pojasnil, niso zajeli vseh podjetij. Poleg tega, da je posebno pozornost namenil podjetjem, ki so delovala kot delniške družbe – ne glede na to, ali so delovale kot podružnice (namesto delniškega kapitala so izkazovale dotirani kapital) ali kot domače delniške družbe (s celotnim ali delnim tujim kapitalom) – je pomembno tudi to, da v raziskavo ni vključil tujih virov v obliki državnih

oziroma javnih posojil oziroma posojilnega kapitala na sploh.

Dimitrijevičeva ocena je nedvoumna: jugoslovansko gospodarstvo je bilo privesek razvitih industrijskih držav in je imelo polkolonialni značaj, za katerega je značilen odnos med metropolami in kolonijami, med centrom in periferijo, odnos, v katerem tuji in domači kapital nista bila v tekmovalnem ali konfliktnem razmerju, saj je tuji kapital pletel mrežo odvisnosti s pomočjo domačega. Verige vrednosti, kot se jim dandanes reče, pa so delovale tako, da so črpale iz ekstraktivnih dejavnosti, onemogočale organsko povezavo med domačimi surovinskimi oziroma ekstraktivnimi dejavnostmi in predelovalnimi industrijami oziroma panogami, ki so proizvajale predmete končne porabe. Nad njimi pa je bedel finančni kapital, ki je obvladoval jugoslovansko bančništvo.

Dimitrijevičevo knjigo bi morali vzeti kot enega od mogočih zgledov za obravnavo vpliva tujine na sodobno slovensko gospodarstvo in politiko. Če se je Dimitrijevič moral prebijati od spodaj navzgor in je iz arhivskega gradiva sestavljal celovite slike, pa zdaj lahko začnemo tudi od zgoraj navzdol, kar omogočajo statistični podatki Banke Slovenije o tujih investicijah in finančnih računih, iz katerih lahko s ptičje perspektive razberemo težo tujega kapitala v slovenskem gospodarstvu, in se potem spuščamo navzdol po panogah in področjih ter posameznih subjektih. Kar se je nekoč dogajalo pod vplivom posameznih tujih držav in njihovih kapitalov, dandanes poteka v okviru institucionalne ureditve Evropske unije. Da v njej sobivata center in periferija, vsaj od krize 2007/2008 ni več skrivnost.

Neven BORAK